CZU: 330.59: 338.22:331.101.262(478) https://doi.org/10.59295/mpdnwe2024.48

HUMAN FACTORS POLICIES AND IMPACT ON SOCIAL AND ECONOMIC WELL-BEING IN REPUBLIC OF MOLDOVA

BALMUȘ-ANDONE Mihaela
Moldova State University, Chisinau, Republic of Moldova
mihaela.balmus@usm.md
ORCID ID: 0000-0002-5025-3351

Purpose of the article: Objectives: The objectives of the article focus on analysing the influence of human factor policies by exploring how they determine the social and economic well-being of the country. It also aims to identify the challenges associated with the human factor in the Republic of Moldova by examining policies and their impact on the labour market.

Methodology: The study analyses the connection between human factor policies and socio-economic development through a review of existing research, policy documents (strategies and action plans), and trends at both national and international levels Conclusions: The conclusions reflect the complexity of issues related to the human factor and emphasize the importance of a strategic and integrated approach in formulating and implementing human factor policies in the Republic of Moldova. Thus, although some policies are in place, their effectiveness is often limited due to a lack of coordination among different sectors, insufficient funding, and the need for structural reforms. A periodic evaluation of these policies is necessary to adapt them to the current needs of the population.

Originality: This article provides a concentric analysis of human factor policies in the context of the Republic of Moldova, highlighting that their effective implementation will not only promote social and economic well-being but will also contribute to the sustainable development of the country, creating a favourable environment for economic growth and social stability in the long term.

Keywords: Human factor, socio-economic well-being, labour market, policy implementation, strategic approach.

POLITICILE PRIVIND FACTORUL UMAN ȘI IMPACTUL ASUPRA BUNĂSTĂRII SOCIALE ȘI ECONOMICE ÎN REPUBLICA MOLDOVA

Introducere

Fiind o țară mica din Europa de Est, Republica Moldova este afecată de multiple provocări în în ceea ce privește dezvoltarea sa socio- economică. Politicile care sunt în legătură nemijlocită cu factorul uman au o contribuție majoră în conturarea unor perspective pentru țară, inclusiv prin îmbunătățirea calității vieții cetățenilor. [2] Subiectul abordat se concentrează pe punerea în evidență a impactului respectivelor politici asupra bunăstării cetățenilor atât în plan social, cât și economic, determinând ca aspecte cheie educația, sănătatea și ocuparea forței de muncă. Ne propunem să examinăm modul de influență a deciziilor statale și a inițiativelor sociale asupra dezvoltării țării. Semnificativă este și identificarea unor reușite, dar și lacune în domeniile care necesită eforturi.

Obiectivele articolului se concentrează pe analiza influenței politicilor legate de factorul uman, explorând modul în care acestea determină bunăstarea socială și economică a țării. [3] De asemenea, se urmărește identificarea provocărilor asociate factorului uman în Republica Moldova, examinând politicile și impactul acestora asupra pieței muncii.

Metodologie

Studiul analizează legătura dintre politicile legate de factorul uman și dezvoltarea socio-economică printr-o revizuire a cercetărilor existente, a documentelor de politici (strategii și planuri de acțiune) și a tendințelor la nivel național și internațional. Acest articol oferă o analiză concentrică a politicilor privind factorul uman în contextul Republicii Moldova, evidențiind faptul că implementarea lor eficientă nu

doar că va promova bunăstarea socială și economică, dar și va contribui la dezvoltarea sustenabilă a țării, creând un mediu favorabil pentru creșterea economică și stabilitatea socială pe termen lung.

Rezultate și discuții

În contextul dezvoltării economice și al modernizării societății, politicile referitoare la factorul uman devin un subiect extrem de important, care necesită o abordare aparte. Respectivele politici se referă la multiple domenii, respectiv aspecte, în legătură strânsă cu populația și asigurarea unui nivel de trai decent, educația și sănătatea cetățenilor, munca și migrarea populației. Scopul politicilor se concentrează pe stimularea pieței muncii, astfel încât să fie îmbunătățite condițiile de viață ale cetățenilor, fapt ce ar determina bunăstarea. Totuși, implementarea acestor politici se confruntă cu o serie de provocări, generate de declin demografic, migrare a populației, precum și finanțare limitată. Toate acestea denotă necesitatea eforturilor comune și consecvente a tuturor stakeholder-ilor, aceasta deoarece sunt esențiale întru asigurarea dezvoltării socio-economice sustenabile. [1]

Politicile care vizează factorul uman în Republica Moldova sunt esențiale pentru asigurarea unei dezvoltări sociale și economice sustenabile. Acestea au ca scop principal îmbunătățirea condițiilor de viață ale cetățenilor, stimularea pieței muncii, combaterea migrației și crearea unui sistem educațional și medical modern și accesibil. Împreună, acestea reprezintă o serie de factori care influențează bunăstarea socială și economică în Republica Moldova și care devin subiect important în contextul dezvoltării economice și al modernizării societății. Cu toate acestea, implementarea acestor politici întâmpină provocări, cum ar fi finanțarea limitată, emigrația masivă și declinul demografic, ceea ce necesită un efort continuu din partea guvernului și partenerilor internaționali.

În general, politicile vizează diverse domenii și aspecte legate de populație, educație, sănătate, muncă, migrație, și asigurarea unui nivel decent de trai pentru cetățeni. Mai jos sunt dezvoltate câteva direcții esențiale care au impact asupra bunăstării sociale și economice (Figura 1) :

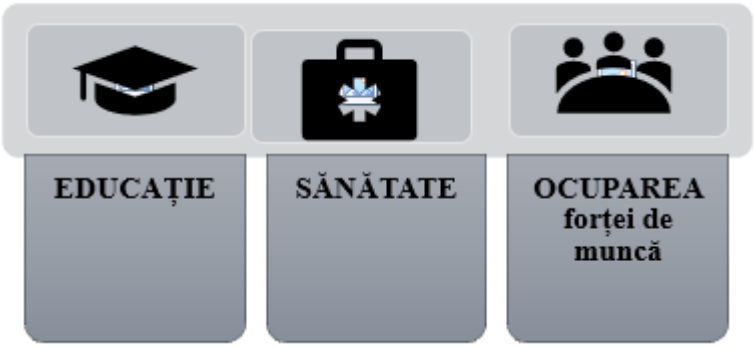

Figura 1. Domenii care se referă la politicile privind factorul uman

(Sursa : elaborat de autor)

- Sistemul educațional din RM a trecut prin reforme semnificative în ultimii ani. S-au făcut investiții în modernizarea infrastructurii școlare și în formarea cadrelor didactice. Cu toate acestea, provocările rămân, în special în zonele rurale, unde accesul la educație de calitate este încă limitat.
- Sectorul sănătății se confruntă cu probleme legate de finanțare insuficientă și exodul personalului medical. Totuși, s-au înregistrat progrese în implementarea programelor de prevenție și în îmbunătățirea accesului la servicii medicale de bază
- Piața muncii din Moldova se caracterizează prin rată relativ înaltă ale șomajului în rândul tinerilor și emigrație semnificativă. Guvernul a implementat programme de stimulare a antreprenoriatului și de atragere a investițiilor străine pentru a crea noi locuri de muncă.

Fiecare dintre aceste domenii necesită eforturi consecvente în sensul susținerii acestora funcție de particularitățile și influența pe care o au (Figura 2). Astfel:

- ✓ creșterea nivelului de educație a populației a condus la o forță de muncă mai calificată, atrăgând investitori străini și stimulând inovația. Sectoarele IT și serviciilor au cunoscut o dezvoltare semnificativă în ultimii ani, contribuind la diversificarea economiei RM;
- ✓ programele de stimulare a angajării și de sprijinire a antreprenoriatului au condus la crearea de noi afaceri și la reducerea șomajului. Acest lucru a avut un efect pozitiv asupra consumului intern și a contribuit la creșterea PIB-ului ;
- ✓ populație mai sănătoasă înseamnă o forță de muncă mai productivă. Investițiile în sistemul de sănătate au redus absenteismul și au crescut speranța de viață, contribuind benefic la stabilitate economică pe termen lung.

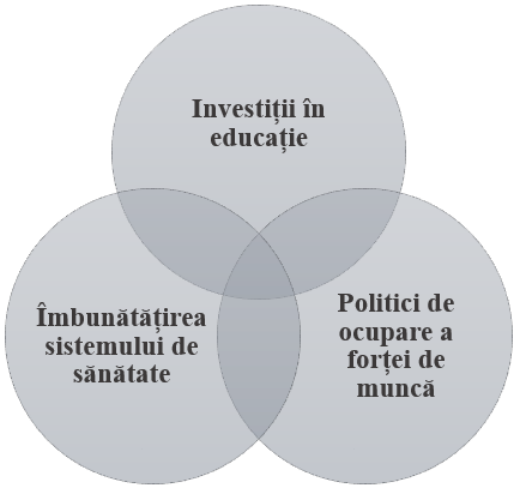

Figura 2. Influiența susținerii dezvoltării domeniilor cu impact pentru factorul uman
(Sursa : elaborat de autor)

Politicile care au impact semnificativ asupra bunăstării atât sociale cât și economice pot fi grupate în câteva categorii. Acestea se referă la :

Piața muncii și ocuparea populației

În conformitate cu Obiectivele de Dezvoltarea Durabilă (ODD) ale Națiunilor Unite [7], aspectele privind piața muncii se regăsesc în Oiectivul 8 „Promovarea unei creșteri economice susținute, deschise tuturor și durabile, a ocupării depline și productive a forței de muncă și a unei munci decente pentru toți". În virtutea acestui obiectiv, se preconizează o economie durabilă, productivă, generatoare de locuri de muncă decente pentru fiecare. Republica Moldova, însă, se confruntă cu o serie de dificultăți în acest sens, în mare parte datorate vulnerabilității la factorii de conjunctură (urmări COVID-19, război în țara vecină), dar și, fiind o țară în economia căreia agricultura are o pondrere semnificativă, este impactată de evoluția condițiilor climaterice, migrație și dependența de remitențe. [8] Toate acestea relevă necesitatea unor reforme în vederea accelerării creșterii economice și stimularea rezilienței. Deziderateле ODD 8 privind populația își găsesc reflecția în Strategia Națională de Dezvoltare (SND) „Moldova Europeană 2030" prin reducerea ocupării informale, stimularea ocupării populației rurale și îmbunătățirea condițiilor de muncă. În mod particular, acestea se regăsesc în Obiectivele 1 ți 4 ale SND. Astfel, au fost înregistrate o serie de reușite printre care [11] :

- Prin Programul Național pentru Ocuparea Forței de Muncă pe anii 2022-2026, Ministerul Muncii și Protecției Sociale vizează reducerea ocupării informale, crearea de locuri de muncă decente, dezvoltarea de politici care susțin activitățile productive.
- Ministerul Muncii și Protecției Sociale a raportat o reducere a disparității salariale funcție de gen, (13,6% în 2021 față de 14,4% în 2018). În SND se prevede și ajustarea cadrului legal în vederea asigurării echității între genuri.

- Evoluția indicatorului de ocupare a forței de muncă evidențiază o rată a șomajului în descreștere, aceasta atingând nivelul de 3,9 % în trimestrul doi al anului 2024 [6].
- Implementarea de către ANOFM a unor programe privind inserția pe piața muncii a tinerilor NEET.

Protecția 383ecarb

Potențialul de creștere economică necesită orientare spre reducerea sărăciei și atenuarea inegalităților sociale. Astfel, politica de implementare a sistemelor de protecție 383ecarb se regăsește în ODD 1 „Eradicarea sărăciei". [9] Se presupune implementarea sistemelor și măsurilor de protecție 383ecarb adecvate, la nivel 383ecarbon pentru toți, 383ecarboni nivelul de referință minim de protecție, iar până în 2030, să se realizeze o acoperire substanțială a săracilor și a persoanelor vulnerabile. [8] Politicile se remarcă prin axarea 383ecarbonizat pe proporția populației acoperită de sisteme de protecție 383ecarb, pe sexe, distincție între copii, șomeri, vârstnici, 383ecarbon cu dizabilități, femei însărcinate, nou-născuți, 383ecarb ale accidentelor de muncă, săraci și vulnerabili. [10] În SND, acestea se regăsesc prin măsurile de creștere a veniturilor, susținerea mediului de afaceri și crearea de locuri de muncă bine plătite, completate și prin revizuirea și reformarea beneficiilor de asistență 383ecarb pentru a crește participarea pe piața muncii. [8] Obiectivul 6 din Strategia națională de dezvoltare "Moldova Europeană 2030" se concentrează pe consolidarea sistemului de protecție 383ecarb, acordând o atenție 383ecarbo celor mai săraci și vulnerabili.

Provocările cu care se confruntă Repblica Moldova în domeniul protecției sociale se datorează unor fenomene cum sunt: reducerea populației, îmbătrânirea, migrația, sporul natural 383ecarbon. Astfel în SND sunt recomandate diversificarea prestațiilor și serviciilor sociale, îmbunătățirea sistemului de asistență 383ecarb, 383ecarboniza serviciilor sociale destinate populației în general. [5]

O serie de rezultate înregistrate se referă la:

- Implementarea unor modificări în Regulamentul cu privire la modul de stabilire și plată a ajutorului social (HG nr. 150/2023 și HG nr. 655/2022) care au contribuit la creșterea numărului de familii cu salariați beneficiari de ajutor social, creșterea valorii ajutorului social pentru familiile cu copii etc.
- Extinderea programelor de protecție socială pentru familii cu copii, fiind extins dreptul la indemnizația lunară de îngrijire a copilului până la vârsta de 2 ani, indiferent de statutul părinților (asigurat/neasigurat social).
- Dreptul la indemnizație de maternitate indiferent de realizarea venitului în perioada concediului de maternitate (Legii nr. 353/2022). Mai mult, indemnizația de maternitate poate fi calculate din venitul asigurat al unuia dintre soții asigurați (HG nr. 189/2023), ceea ce poate duce la un cuantum mai mare al indemnizației.
- Indexarea prestațiilor sociale a determinat creșterea pensiilor de dizabilitate cu 15% (HG nr.148/2023). În același context, s-a stabilit o alocație socială de stat pentru persoanele cu dizabilități care nu îndeplinesc condițiile pentru obținerea unei pensii.
- Îmbunătățirea cadrului de susținere a șomerilor a permis creșterea beneficiarilor de ajutor de șomaj. Se implementează măsuri active de ocupare a forței de muncă.

Educația și formarea profesională

SND prevede o serie de măsuri precum asigurarea unei orientări profesionale adecvate pentru elevi, dezvoltarea ofertei educaționale, stimularea companiilor pentru a investi în capitalul uman și asigurarea accesului non-discriminatoriu la muncă. [8] Se atestă o serie de probleme care necesită soluționare cum sunt ar fi existența unui decalaj socio-economic semnificativ în ceea ce privește accesul la educație timpurie, șansele de înscriere a copiiilor la studii fiind mult influențată de nivelul studiilor mamelor acestora.

Existența unui cadru legislativ și de politici abordate în documente strategice, legi și reglementări naționale, aliniate la standardele internaționale și europene a permis înregistrarea unor progrese prin includerea grupurilor vulnerabile în sistemul educational (inclusiv a persoanelor cu dizabilități). [11] Acest proces rămâne încă a fi problematic, deoarece multe instituții de învățământ nu sunt adaptate pentru o educație incluzivă. Rezultatele modeste la PISA, care atestă performanțele elevilor, denotă existența de curriculum-urilor inadecvate și calitatea relative slabă a predării [12]. Totodată se atestă faptul că fiecare al 2-lea elev de 15 ani din Republica Moldova atinge cel puțin nivelul minim de competență conform scalei PISA.

SND urmărește alinierea la ODD 4 prin câteva obiective 384ecarbon domeniului educație cum sunt:

- asigurarea condițiilor pentru beneficierea de învățământ primar și secundar echitabil și de calitate pentru toți copiii;
- creșterea gradului de înscriere la studii pentru învățământul profesional tehnic și superior ;
- asigurarea accesului egal la educație și formare profesională pentru persoanele vulnerabile (384ecarboni cu dizabilități);
- asigurarea dezvotării competențelor necesare dezvoltării durabile, protecției mediului și unui stil de viață sănătos pentru toți cei încadrați într-un 384ecarbo de studii. [8].

Progresul înregistrat la implementarea obiectivelor propuse se concretizează într-o serie de acțiuni întreprinse, dar și prin manifestarea primelor rezultate, și anume : [11]

- Accesul la educația continuă, facilitează dezvoltarea abilităților, cunoștințelor și competențelor, fapt ce asigură dezvoltare personală și, implicit, bunăstarea întregii societăți.
- Lansarea platformei ALE (MEC, 2022) permite alinierea la tendințele internaționale a sectorului Învățarea și Educația Adulților în Republica Moldova prin dinamizarea procesului de elaborare, discutare și aprobare a politicilor.
- Implementarea Indicelelui economiei și societății digitale (DESI), adaptat pentru Republica Moldova va asigura monitorizarea și evaluarea cadrului de dezvoltare către o societate digitală.
- Accent major în planurile de învățământ pe priorități privind Educația pentru dezvoltare durabilă și includerea disciplinelor opționale în legătură cu probleme de mediu și sustenabilitate.
- Intensificarea colaborării între instituțiile educaționale, autorități, organizații non-guvernamentale și comunitate în general, generează un mediu educațional favorabil și pentru a asigura o educație de calitate într-o serie de domenii cum sunt : dezvoltarea durabilă, drepturile omului, egalitate de gen etc.

Sănătatea

O populație mai sănătoasă înseamnă o forță de muncă mai productivă. Investițiile în sistemul de sănătate au redus absenteismul și au crescut speranța de viață, contribuind benefic la stabilitate economică pe termen lung. Astfel, Obiectivul 3 al ODD se concentrează pe sănătate și urmărește să asigure o viață sănătoasă și să promoveze bunăstarea tuturor la orice vârstă. [9]. SND propune implementarea obiectivelor de dezvoltare durabilă în domeniul sănătății prin măsuri multiple. Respectivele ținte startegice se concentrează pe:

- reducerea cu 30% a mortalității premature cauzate de boli netransmisibile;
- fortificarea metodelor de prevenire și tratament al abuzului de substanțe stupefiante, precum și al abuzului de alcool ;
- accesul la serviciile esențiale de sănătate calitative, inclusiv protecția față de riscurile financiare asociate acestor servicii. [8]

În același context, promovarea în continuare a inițiativelor privind asigurarea egalității de gen va asigura o contribuție la creșterea economică prin includerea și implicarea femeilor în forța de muncă.

Infrastructura adecvată de apă și igienă determină îmbunătățirea stării de sănătate, dar și reducerea bolilor legate de apă.

În ultimii ani s-au înregistrat progrese 385ecarbon în direcția accesului universal la asistența 385ecarbo, care are drept scop să asigure o viață sănătoasă și bunăstarea populației. În pofida unei îmbunătățiri 385ecarbon a speranței de viață (71,9 ani) [6], oamenii din Moldova trăiesc în medie cu 10 ani mai puțin decât semenii lor din UE. Mai mult, anii suplimentari de viață câștigați prin longevitate sporită nu se exprimă printr-o sănătate mai bună în anii respectivi. Numărul de ani de viață sănătoasă trăiți de moldoveni este cel mai scăzut din Europa de Est, iar oamenii care locuiesc în zonele rurale din Moldova trăiesc în medie cu patru ani mai puțin decât oamenii din mediul urban.

Și în cazul sănătății pot, totuși, menționate o serie de progrese, care, în unele cazuri, sunt destul de semnificative :

- Abordarea problemelor de sănătate ale adolescenților prin crearea de „Clinici ale tineretului" care oferă o serie de servicii de îngrijire a sănătății și consiliere pentru tineri. Acestea facilitează integrarea tinerilor în sistemul de asistență 385ecarbo primară.
- Reducerea semnificativă a gradului de mortalitate maternă în Republica Moldova.
- Tendința de scădere a ratei nașterilor timpurii la vârsta de 15-19 ani.
- Creșterea acoperirii cu servicii esențiale de sănătate.
- Tendința de creștere notabilă a valorii asistenței financiare și tehnice externe pentru știință și inovare în domeniul sănătății.
- Promovarea sănătății mintale și a bunăstării populației. [11]

Situația demografică și migrația

Republica Moldova este o țară multi-etnică. Chiar dacă cca trei sferturi din populație sunt moldoveni, țara noastră găzduiește și ucraineni, găgăuzi, ruși, bulgari, romi etc. În altă ordine de idei, Moldova se află în topul țărilor cu populația care se micșorează cel mai rapid din lume. Printre cauzele care determină o scădere accelerată a populației sunt migrația semnificativă, mortalitatea ridicată, natalitatea scăzută, acestea contribuind la o pondere în creștere a populației în etate. Respectiva dinamică determină o scădere medie anuală a populației cu 1,8%, expunând la provocări semnificative situația demografică. [5]

Unul dintre factorii care contribuie semnificaiv la declinul populației, este și emigrarea către alte țări. Se apreciază că, cumulativ, mai mult de un sfert din populația țării locuiește în prezent în străinătate. Impactul negativ al acestui fenomen se manifestă prin faptul că asistăm la un exod vast de creieri ceea ce plasează țara în topul celor 10 țări din regiunea europeană în ceea ce privește emigrarea forței de muncă calificate. Datele arată că rata de emigrație a lucrătorilor cu înaltă calificare este aproape de 40% în Moldova și este cea mai mare în rândul lucrătorilor medicali.

Dincolo de cele enunțate mai devreme, Republica Moldova se confruntă și cu presiuni de migrație internă. Aceasta se datorează faptului, că oamenii migrează din zonele rurale către capitală și localitățile urbane, iar cca 88% dintre aceștea sunt de vârsta cuprinsă între 20 și 49 de ani. Cea mai mare parte a populației urbane este concentrată în două municipii, Chișinău și Bălți, deoarece anume acestea oferă oportunități economice mai mari. Și totuși, Moldova rămâne o țară rurală, cu cel mai scăzut nivel de urbanizare din Europa, rata de urbanizare constituind 0,7% acest nivel fiind foarte scăzut în comparație cu media din UE.

În acest context, politicile de integrare socială necesită adaptare și specificului populației migrante, fiind abordate dintr-o perspectivă globală, care să țină cont atât de aspectele economice și sociale ale integrării, cât și diversitatea culturală și religioasă, cetățenie, participare și drepturi politice.

Urmare a declanșării războiului din Ucraina, politicile de integrare a migranților se confruntă și cu anumite constrângeri de ordin socio-cultural determinate de contextul istoric, de tradițiile existente, de

stereotipurile discriminatorii existente în societate, de dispozițiile xenofobe sau de gradul de toleranță față de persoanele străine, de relațiile dintre populație cu autoritățile publice etc. [4]

Dintre realizările identificate pentru Republica Moldova, am putea evidenția: [5]

- Promovarea migrației legale, echitabile și bine informate a devenit un subiect la ordinea zilei pe agenda Ministerului Muncii și Protecției Sociale. În acest sens, a fost adoptată Legea nr. 105/2018 care reglementează emigrarea cu scop de muncă.
- Elaborarea și adoptarea Programului privind gestionarea fluxului migrațional, azilului și integrării străinilor pentru anii 2022-2025.
- Încheierea Acordurilor bilaterale de colaborare în domeniul migrației cu trei state (Israel, Bulgaria și Germania). Acestea vor crea premise pentru minimizării riscurilor legate de respectarea drepturilor lucrătorilor migranți moldoveni.
- În același sens, au fost adoptate o serie de măsuri cu privire la simplificarea procesului de licențiere a agențiilor private, păstrarea registrelor electronice pentru asigurarea corectitudinii datelor statistice și obligația de a oferi lucrătorilor migranți o notă informativă despre condițiile de muncă legală în țara de destinație.
- Primirea mandatului de a monitoriza activitatea agențiilor private de recrutare a forței de muncă de către Inspecția Muncii. Acest fapt va contribui la implementarea unor standarde mai înalte de recrutare etică și transparentă.

Concluzii

În final, privind reflecția complexității problemelor referitoare la factorul uman, putem concluziona și evidenția următoarele elemente:

25. Importanța abordării strategice și integrate în formularea și implementarea politicilor privind factorul uman în Republica Moldova. Astfel, este necesară o evaluare periodică a acestor politici pentru a le adapta la nevoile actuale ale populației.
26. Deși există unele politici implementate, eficiența acestora este adesea limitată din cauza lipsei de coordonare între diferite sectoare, finanțării insuficiente și necesității reformelor 386ecarboniz.
27. Este necesară o evaluare periodică a acestor politici pentru a le adapta la nevoile actuale ale populației.

Recunoștință

Articolul este 386ecarboni în 386ecarboniz realizării Proiectului „Consolidarea mecanismelor socio-economice și juridice de asigurare a bunăstării și securității cetățenilor" (CONSEJ 01.05.02).

Referințe

1. Frunze Oleg, Măsurători ai bunăstării și prosperării, în Administrarea Publică, nr. 4, 2015, https://iap.gov.md/repository/files/original/d966960be002f6c2a1be89170126462401668 73d.pdf
2. Plugaru Lilia, Capitalul uman – factor-cheie al creşterii economice, în Revista ECONOMICA a AŞM, nr.4 (60), 2007
3. Sprîncean Serghei, Cultura securitară ca fundament al bunăstării societăţii, în Studiul Artelor şi Culturologie: istorie, teorie, practică, Nr.2 (35), 2019, CZU 316.422.6:351.78
4. Vaculovschi Dorin, Migrație și dezvoltare**:** Aspecte socioeconomic, Chișinău 2017, ISBN 978-9975-89-074-8
5. Analiza comună de țară : Națiunile Unite – Moldova (2020) https ://moldova.un.org/sites/default/files/2021-04/Moldova%20UN%20CCA_RO_0.pdf
6. Biroul Național de Statistică al Republicii Moldova https://statistica.gov.md/ro
7. Obiectivele de Dezvoltare Durabilă ale Națiunilor Unite în Moldova https://moldova.un.org/ro/sdgs

8. Strategia națională de dezvoltare „Moldova Europeană 2030” https://cancelaria.gov.md/sites/default/files/l_315_2022_snd_moldova_europeana_2030_adoptat_publicata.pdf
9. Sustainable Development Goals THE 17 GOALS | Sustainable Development
10. Sustainable Development Goals (SDG) Trends: Republic of Moldova UNDP Data Platform SDG Accelerator
11. Raport de progres privind implementarea Agendei 2030 pentru Dezvoltare Durabilă în Republica Moldova, 2023 https ://moldova.un.org/ro/246492-raport-de-progres-privind-implementarea-agendei-2030-pentru-dezvoltare-durabil%C4%83-%C3%Aen-republica
12. Raport Republica Moldova în Programul pentru Evaluarea Internațională a Elevilor PISA, 2022, https ://ance.gov.md/sites/default/files/pisa_2022_raport_mda.pdf